

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 09.06.2023

Kabul / Accepted: 23.10.2023

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1312194

**İTALYAN YAZAR ITALO SVEVO'NUN ZENO'NUN BİLİNCİ
ROMANINA PSİKANALİTİK BİR YAKLAŞIM**

Işık ALBASAN*

Öz

19. yüzyılda Nörolog Sigmund Freud tarafından hastaları tedavi amaçlı geliştirilen psikanaliz, insan ruhunu anlama ve çözme tekniğidir. Bu teknik ile ve geliştirdiği kuramlarla psikoloji alanında faaliyet gösteren Sigmund Freud, sanatçı Leonardo da Vinci ve Rus yazar Dostoyevski'nin eserlerini, psikanalizi kullanarak yorumlar. Böylece psikanaliz sanat ve edebiyatın sahasına da girmiş olur. Özellikle merkeze insanı koyan edebiyat alanına odaklanıldığında, Sigmund Freud, psikanalitik edebiyat eleştirisinin ortaya çıkmasına vesile olur. Psikanalitik edebiyat eleştirisiyle ise psikanalitik kuramlarla edebi eserlere yaklaşılmakta, eserlerdeki kahramanlar üzerinden karakterlerin çözümlenmesine çalışılmaktadır. Bu sayede edebi eserleri anlamadaki ve yorumlardaki derinlik artar. Makalede 20. yüzyılın İtalyan yazarlarından Italo Svevo'nun *Zeno'nun Bilinci* romanındaki Zeno karakteri psikanalitik edebiyat eleştirisi bağlamında ele alınmıştır. Bu eleştiri ve inceleme sırasında psikanaliz tekniğinin dört temel isimlerinden olan Sigmund Freud, Alfred Adler, Carl Gustav Jung, Jacques Lacan bizlere rehberlik etmiştir. Sigmund Freud'un Oidipus Kompleksi kavramından, Anksiyete Kuramı'ndan, Psikoseksüel Süreçler ve Gütülenim Kuramı'ndan; Alfred Adler'in Aşağılık-Üstünlük Kompleksi ve Telafisi Kuramı'ndan; Carl Gustav Jung'un dört ana arketipinden, anne kavramından, Persona-Gölge çatışmasından; Jacques Lacan'ın yapısalcı psikanaliz tekniğinden faydalanılmıştır. Makaledeki akış ise şu şekilde planlanmıştır: Öncelikle giriş bölümünde incelemeye kaynaklık eden psikanaliz kavramından, bu kavramın edebiyatın çalışma alanına nasıl dahil olduğundan ve makalede hangi teorisyenler üzerinden ilerleneceğinden, bu teorisyenlerin neden seçildiğinden kısaca bahsedilmiştir. Yazar Italo Svevo, Freud tarafından psikanaliz kavramı ortaya atılmadan önce yayımladığı iki romanında insan ruhunu ve psikolojisini anlamaya, yorumlamaya çalışmıştır. Adeta Freud'dan önce, Freud'un teorileriyle örtüşen karakterler yaratmıştır. Freud'un teorileriyle beraber ise Italo Svevo'nun ruh çözümlenmeleri ve karakterleri derinlik kazanmış, ortaya bir başyapıt olan *Zeno'nun Bilinci* çıkmıştır. Bu sebeple giriş bölümden sonra roman yazarının hayatı, bulunduğu sosyo-kültürel ortam, etkilendiği kişiler ve bunun romanı nasıl etkilediği ele alınmıştır. Ardından makalenin merkezine oturan romanın, konusunun anlaşılması bağlamında özetine yer verilmiştir. Sonra sırasıyla psikanalitik kuramlar çerçevesinde yararlanılan Sigmund Freud'un, Carl Gustav Jung'un, Alfred Adler'in ve Jacques Lacan'ın kuramları tanıtarak bu doğrultuda romanın başkarakterinin hayatı, romandan yapılan alıntılarla da desteklenerek, değerlendirilmeye alınmıştır. Kısacası psikanalitik kuramlar ve teknikler rehberliğinde sürdürülen incelemeler sonucu 20. yüzyılın günlük yaşamından çıkma, hayatın akışı içinde her an karşılaşılabileceğimiz tarzda bir yaşamı olan Zeno karakteriyle insan ruhunun derinlikleri, varoluşsal sıkıntıları ve sorunları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikanaliz, Edebiyat, Psikanalitik Kuramlar, Svevo, Zeno.

* Dr., Araştırmacı (Klasik Arkeolog ve Filolog), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Doktora Mezunu, isikalbasan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8977-4613.

PSYCHOANALYTICAL READING OF ITALO SVEVO'S NOVEL *ZENO'S CONSCIOUSNESS*

Abstract

Psychoanalysis, developed by neurologist Sigmund Freud in the 19th century for the purpose of treating patients, is a technique for understanding and solving the human psyche. Working in the field of psychology with this technique and the theories he develops, Sigmund Freud interpretes the works of the artist Leonardo da Vinci and the Russian writer Dostoyevsky using psychoanalysis. Thus, psychoanalysis enters the field of art and literature. Especially when focusing on the field of literature that puts people at the center, it leads to the emergence of psychoanalytic literary criticism. With psychoanalytic literary criticism, literary works are approached with psychoanalytic theories and the focus is on analyzing the characters through the heroes in the works. In this way, the depth in understanding and interpreting literary works has increased. In the article, the character Zeno in the novel *Zeno's Consciousness* by Italo Svevo, one of the Italian writers of the 20th century, is discussed in the context of psychoanalytic literary criticism. During this criticism and analysis, we are guided by theories of Sigmund Freud, Alfred Adler, Carl Gustav Jung and Jacques Lacan, four fundamental names of the psychoanalysis technique. Sigmund Freud's concept of Oedipus Complex, Anxiety Theory, Psychosexual Processes and Motivation Theory, Alfred Adler's Inferiority-Superiority Complex and Compensation Theory, Carl Gustav Jung's four main archetypes, the concept of mother, Persona-Shadow conflict, and Jacques Lacan's structural psychoanalysis technique are used. First of all, in the introduction, the concept of psychoanalysis, which is the source of the study, will be analysed. The study will demonstrate how the concept of psychoanalysis is included in the field of literature. The study will also shortly introduce the abovementioned theorists and explain why these theorists are chosen. Author Italo Svevo tried to understand and interpret the human psyche and psychology in his two novels before the concept of psychoanalysis was introduced by Freud. Before Freud, he created characters that overlap with Freud's theories. Along with Freud's theories, Italo Svevo's psyche analyzes and characters gained depth, *Zeno's Consciousness*, a masterpiece, emerged. Therefore, after the introduction, the life of the novelist, the sociocultural environment he lived in, the people he was influenced by, and how this affected his novel are discussed. Then, a summary of the novel is included in the context of understanding the subject of the novel, which is at the center of the article. Then, the theories of Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Alfred Adler and Jacques Lacan, which are used within the framework of psychoanalytic theories, are introduced and accordingly, the life of the main character of the novel is evaluated, supported by quotations from the novel. In short, as a result of the investigations carried out under the guidance of psychoanalytic theories, the depths of the human soul, existential troubles and problems have been tried to be understood with the character of Zeno, who has emerged from the daily life of the 20th century and has a life that we can encounter at any time in the flow of life.

Keywords: Psychoanalysis, Literature, Psychoanalytic Theories, Svevo, Zeno.

Giriş

Psikoloji ve edebiyat, merkezlerine insanı yerleştirdikleri için birbirleriyle bağlantılı olarak düşünülebilir. Edebiyatın içine psikolojinin girmesine vesile olan bilim insanı ise Nörolog Sigmund Freud'tur. 19. yüzyılda Sigmund Freud, psikolojik rahatsızlıkları olan hastalarını tedavi etmek için bir teknik geliştirir. Bu teknik anlam olarak ruhun analizi, ruhun bilimsel bağlamda çözümlenmesi, incelenmesi olan psikanalizdir (Emre, 2006: 4-7; Tiken, 2009: 49; Ergün, 2011: 120; Uslucan ve Aslan, 2023: 209). Hastalarında psikanaliz tekniğini kullanarak başarılar elde eden Sigmund Freud, psikanalizi sanat alanında da kullanır. 19. yüzyılın sonuna doğru Sigmund Freud, İtalyan sanatçılardan Leonardo da Vinci'nin tablolarını psikanalitik açıdan yeniden yorumlamıştır (Güleç, 2014: 12; Uslucan ve Aslan, 2023: 209). Ardından 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı, bu kez Sigmund Freud, her edebi metnin ardında gizil bir içerik bulunduğunu, bu içerikten de hem romanın kahramanlarının hem de onların yaratıcıları olan yazarların psikolojisini ve ruh durumunu anlamının mümkün olabileceğini düşünür. Sigmund Freud, Rus yazarlarından Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*, *Budala* adlı eserleri üzerinden gerçekleştirdiği metin incelemeleriyle psikanalitik edebiyat eleştirisi tekniğinin ilk uygulayıcısı olur (Moran, 2002: 224; Yücel, 2009: 57). Böylece psikanalitik tekniklerin, edebi metinleri yorumlama yöntemlerinden biri olmasına vesile olur (Moran, 2002: 224; Yücel, 2009: 57; Atlı, 2012: 259).

Sigmund Freud'dan sonra, bir noktaya kadar, onun görüşlerini takip edip daha sonra ondan ayrılarak kendi kuramlarını geliştiren Carl Gustav Jung, Alfred Adler ve Jacques Lacan gibi bilim insanlarının bakış açıları da psikanalitik edebiyat eleştirilerinde yer almaya başlar (Eagleton, 1999: 199; Demirözer, 2019: 18; Atlı, 2012: 259). Böylece eserler Sigmund Freud ile daha çok yazar merkezli incelemelerden, Carl Gustav Jung ile eser merkezli, Alfred Adler ile aile ve sosyal çevre odaklı ve Jacques Lacan ile de dilsel yapı merkezli incelemelere dönüşür (Yalnızca, 2010: 487; Wellek ve Wamen, 2013: 92).

Kısacası psikanalitik tekniklerin kullanıldığı edebi eser incelemeleri 20. yüzyıl başından itibaren hız kazanır ve hemen hemen her kültürün ve toplumun edebiyatlarında görülmeye başlar. Bu noktada birden çok kültürün iç içe geçtiği Kuzey İtalya'nın Trieste kentinde doğan yazar Italo Svevo'nun eserleri, edebi eserlerde psikanalitik tekniklerin kullanılması bağlamında önem arz etmektedir. Çünkü Italo Svevo, romanlarında insan ruhunu anlamaya ve çözümlenmeye çalışarak bireyin iç dünyasını eserlerinin merkezine yerleştirir. İlk iki romanı *Hayat İşte (Una Vita)* ve *Yaşlılık (La Senilità)*'de ana karakterin iç dünyasının irdelenmeye başlandığı görülebilir. Yazarın baş yapıtı sayılan ve makalede incelenen *Zeno'nun Bilinci (La Coscienza di Zeno)* romanında ise karakterin iç dünyasının yorumlanması ve ruhunun çözümlenmesi derinlik kazanmıştır. Bu bağlamda makalede öncelikle, eserleriyle bağlantılı olarak yazar Italo Svevo'nun yaşamı, içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortam ve *Zeno'nun Bilinci* romanının genel akışı ele alınmıştır. Ardından roman, psikanalitik edebiyat eleştirisinin ilk uygulayıcısı olması sebebiyle Sigmund Freud'un kuramlarıyla ve bu eleştiri türünün gelişmesine katkı sağlamaları nedeniyle de başta Freud'un öğrencileri olan sonradan kendi teorilerini ve kuramlarını geliştirerek ondan ayrılan Jung, Adler ve Lacan'ın bakış açıları referans alınarak mercek altına yatırılmıştır.

Romanın Yaratıcısı Italo Svevo (1861-1928)

Asıl adı Hektor Aron Schmitz olan Italo Svevo, Kuzey İtalya'nın bir liman kenti olan Trieste'de 1861 yılında doğar. Almanya'nın Würzburg kentinde iyi bir eğitim alan, ardından doğduğu kent olan Trieste'ye dönen Svevo, aile şirketinin iflas etmesi ve babasının da bu durumdan dolayı hastalanması nedeniyle bankada çalışmaya başlar. Asıl hayali yazarlık olan ve yazma tutkusu bir ömür sürecek olan Svevo, babasının ölümü sonrası oluşan şartlar nedeniyle bankada ve ek olarak farklı işlerde çalışmaya devam eder (Pretolani, 1986: 10). Ama işten kalan zamanlarında kütüphanelerde kitap okuyup, yazarak zaman geçirir. Bu ikili durum ve işin tekdüzeliği onu karamsarlığa, kardeşinin ölümü onu sigara alışkanlığına ve inişli çıkışlı bir ruh haline büründürse de yazmaktan bir türlü vazgeçemez. 1893 yılında *Hayat İşte*, 1898 yılında *Yaşlılık* adlı romanlarını yazar. İsteddiği başarıyı elde edemeyince yazmaya ara verir. Fakat yazmaya geri dönerek 1923'deki *Zeno'nun Bilinci* adlı romanı, ona istediği başarıyı kazandırır. Bu üç romanı dışında öyküleri ve tiyatro oyunu denemeleri de bulunur. Ama o, edebiyat çevrelerinde, daha çok, bu üç romanı ile bütünleşmiş ve anılmıştır.

Gerek Svevo'nun yaşadığı yüzyıl gerekse bulunduğu yer çok kültürlü yapıya müsaitti. 19. ve 20. yüzyıllar teknolojinin ve bilimsel gelişimlerin hızla görüldüğü modern bir çağdır. Modernizm hemen her alanda geleneksel olanın yerini almaya başlamıştır. Sanatta ve edebiyatta natüralizm, realizm akımları yaygınlaşır; Proust, Kafka, James Joyce, Dostoyevski, Flaubert, Turgenyev gibi yazarların etkileri hissedilir. Darwinizm sadece bilimde değil, sosyal bilimlerde de etkilerini göstermektedir. Schopenhauer ve Sigmund Freud'un felsefeye getirdiği yenilikler belirgindir. Svevo'nun içinde bulunduğu zaman dilimi, işte budur (Svevo, 1968: 289; Pretolani, 1986: 10). Bu sebeple Svevo'da bu yeniliklerden ve gelişmelerden yararlanarak bunları eserlerinde kullanır. Realizm'in etkileri romanlarında belirgindir. Karakterleri Svevo'nun içinde yer aldığı burjuva sınıfına ait günlük hayatta karşılaşacağımız sıradan ve gerçekçi tiplerdir (Behrens ve Schwaderer, 1990: 34; Ghidetti, 1992: 48; Michalska, 2022: 42-43). Natüralizmin izleri ise Svevo'nun mekan ve kişi tasvirlerinde görülebilir. Ayrıca Svevo, Darwinizm'in; "zayıf olan hayatta kalmaz; güçlü olan yaşar," düşüncesini eserlerinde kullanmıştır. Kahramanları, zayıflık-güçlü olma ve sağlık-hastalık takıntılarına sahiptir. Üç romanındaki karakterler de kendilerini ailesindeki ve çevresindeki insanlarla kıyaslayan, onların güçlü duruşlarına özenen, hastalık takıntısı bulunan zayıf kişiliklere sahiptir. Schopenhauer'un (2000: 59-60) "Türlerin karakteri bütün bireysel karakterlerin temelinde yatar; bu nedenle her birinde ana karakteristik öğeler tekrarlanmıştır. İnsan karakteri değişmez; tüm yaşamı boyunca aynı kalır." ifadeleri de Svevo'nun eserlerindeki karakterlerin hemen hemen aynı karaktere sahip olmasının nedeni olarak gösterilebilir. Çünkü her üç romandaki ana karakter de "Beceriksiz Adam" kişiliğine sahiptir. Hastalık takıntısı olan, yenilgiye uğramış, atalet içinde zayıf karakterlerdir (Maxia, 1981: 7-9; Contini, 1992: 266). Svevo'nun çok kültürlü bir ortamda bulunması, onun farklı yazarlardan da etki almasına vesile olur. Bu konuda Fransız yazar Flaubert (1821-1880), Rus yazar Turgenyev (1818-1883) ve Dostoyevski (1821-1881) örnek gösterilebilir. Flaubert, *Madam Bovary* adlı romanındaki Emma Bovary karakteri için "Emma Bovary c'est moi" ("*Emma Bovary benim*") demiştir. Aynı durum, Svevo için de görülmektedir. Svevo'nun karakterlerinde öz yaşamsal unsurlar oldukça belirgindir. Bu sebeple Svevo da kolaylıkla "Alfonso Nitti, Emilio Brentoni ve Zeno Cosini benim" diyebilir (Nanni, 1974: 266; Contini, 1992: 266; Yüksel, 2003: 5-8). Dostoyevski'nin romanlarında karakterlerin ruhlarının derinliklerine inilmesi, iç hesaplaşmaları, gizli arzuları ve vicdani çelişkileri Svevo'nun karakterlerinde de vardır. Benzer şekilde Svevo'nun "Beceriksiz Adam" karakteri Turgenyev'in eserlerinde yer almaktadır. Bunlar hayal dünyasına odaklı, başladığı işi tamamlamayan, hayat mücadelesinden yenik çıkan, beceriksiz karakterlerdir; her iki yazarda da ortakır (Nanni, 1974: 266; Contini, 1992: 266; Yüksel, 2003: 5-8).

Svevo'nun içinde bulunduğu zaman dilimi dışında, doğup yaşadığı kentin çok kültürlü yapısı da onun yazın hayatını etkiler. Slovenya sınırında yer alan ve Adriyatik Denizi'ne bağlantısı bulunan Trieste, İtalya'nın kuzeyinden Almanya, Avusturya, Macaristan'a doğru açılan bir kapıdır. Klasik Akdeniz kültürleri yanında Avrupa ülkelerinden de etkilere açıktır. Bu da kentte doğup yaşayanlarda doğal olarak çok kültürlü bir yapının oluşmasına vesile olur. Bu sebeple Svevo da bu ortamın bir parçası olduğundan Orta Avrupa ülkelerinin kültürel yapısından etkilenir (Ara ve Magris, 1987: 68). Ayrıca Svevo birden çok dile hakimdir. Ana dili Trieste lehçesi olan Svevo, eğitimini Almanya'da tamamladığından Almancası mükemmeldir. Fransızcası da vardır. Floransa'ya gidip İtalyancasını geliştirir. Eserlerinde tüm bunların bir karmasını görmek mümkündür. Svevo eserlerinde İtalyanca'nın yanı sıra yerel lehçeleri ve Almanca cümle kalıplarını da kullanır. Gerek içinde bulunduğu zaman dilimi gerekse doğduğu, yaşadığı yerin çok dilli ve çok kültürlü yapısı Svevo'nun eserlerinde hayat bulmaktadır (Ghidetti, 1992: 49; Solomoni, 2012: 11-18).

Esasında Svevo'nun hayatında en çok etkili iki isim vardır: Bunlardan ilki Trieste'de İngilizce öğretmenliği yapan yakın arkadaşı James Joyce'tur. Svevo ve Joyce, 1906-1907 yıllarında tanışmışlardır. Tanıştıkları dönemde Joyce üç kısa öyküsü bulunan ve genç yaşta bir öğretmenken; Svevo, *Hayat İşte* ve *Yaşlılık* adlı iki roman yazmış, ama istediği başarıyı yakalayamamış, aldığı eleştirilerden başlamış olduğu üçüncü romanını yarıda bırakmış ve karmaşık bir ruh hali içinde bulunan bir yazardır. Svevo, Joyce'un özgür, kararlı bir ruha sahip olmasından ve genç yaşına rağmen edindiği kültürel birikimden etkilenirken; Joyce ise Svevo'nun eserlerinden etkilenir. Bu sebeple Joyce, Svevo'yu yazmaya geri dönmeye tekrar ikna eder, ısrarlar neticesini verir. Svevo, *Zeno'nun Bilinci* adlı üçüncü romanını tamamlar. Joyce, Svevo'nun bu romanıyla ilgili bir yazı hazırlar ve iki Fransız eleştirmene gönderir, Fransa'da yayınlanan övgü dolu yazılarla Svevo sadece İtalya'da değil, Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerinde de istediği başarıya ve üne kavuşur (Svevo, 1986: 15-35; Stanley, 2016: 25).

Svevo'nun hayatında etkili olan bir diğer isim ise edebiyata psikanaliz gözlüğüyle bakan Sigmund Freud'dur (Pretolani, 1986: 10; Minghelli, 1998: 120). Aslında Svevo, Freud tarafından psikanaliz önerileri getirilmeden önce iki romanında (*Hayat İşte* ve *Yaşlılık*) insan ruhunu ve psikolojisini anlamaya, yorumlamaya çalışır. Edebiyat eleştirmenlerinden Nanni (1974) ve Gianola (1976) Svevo'nun karakterleri için "*Freud'dan önce, Freud sonrası kahramanlar*" demişlerdir. Ama Svevo'nun insan ruhunu incelemesinin ve karakterlerinin derinlik kazanması ve ortaya *Zeno'nun Bilinci* gibi bir başyapıtın çıkması Sigmund Freud'un teorileriyle olacaktır (Luti, 1961: 280). Svevo, Freud'un *Die Traumdeutung (Rüyaların Yorumu)* adlı eserini Almancadan İtalyancaya tercüme ederken; psikanaliz tekniği dikkatini çeker. Psikanaliz tekniklerini incelemeye başlar. "*Hayatı anlamak için psikanalizden hiç kopmamak gerekli*" ve "*Büyük adam şu bizim Sigmund Freud, ama hastalardan ziyade yazarlar için*" diyerek Svevo, psikanalizi sadece kendi hayatını sorgulamak için değil; romanlarındaki karakterler için de kullanmaya başlar. (Contini, 1968: 576; Baldi, 1994: 658; Cebeci, 2004: 175; Ataman, 2005: 117). Svevo'nun üç romanındaki ana karakterde kendi öz yaşamından izler belirgindir. *Hayat İşte* romanındaki baş karakter Alfonso Nitti tıpkı Svevo gibi sıkıcı tekdüze bir memurdur. Ama asıl amacı yazar olmaktır. Bu sebeple Svevo gibi iş dışında kalan zamanını kütüphanelerde yazıları arasında geçirir. *Yaşlılık* romanındaki karakter Emilio, kız kardeşi Amalia ölünce onu intihara kadar sürükleyecek bir ruhi bunalıma girer. Svevo da kardeşlerinin ölümünden sonra aynı durum içindeydi. Son romanı *Zeno'nun Bilinci*'ndeki Zeno da tıpkı Svevo gibi bir türlü sigara alışkanlığından kopamaz ve bir ömür kendini sorgular (Charlemont, 1963: 27; Svevo, 1966: 876-877; Lunetta, 1976: 53). Yaşamından izlerin belirgin şekilde hissedildiği üç romanında da Svevo, kendi ruhuyla beraber, karakterlerinin ruhsal dünyasına da ışık tutar.

Genel olarak Svevo, romanlarında estetik kavramına pek dikkat etmez. Doğal ve sade bir dili vardır. Karakterlerini modern çağdan, günlük hayattan sıradan insanlardan seçmekte ve onların varoluşsal sorunlarına ışık tutmaktadır. Kendinden de izler taşıyan romanlarında başarı elde edemeyen, hastalık hastası, mutsuz, sorunlarına çözüm getiremeyen, ruhundaki çatışmalara gömülmüş, yaşam enerjisini yitirmiş, bıkkın karakterler dikkat çekicidir. Fakat makalede ele alınan *Zeno'nun Bilinci* romanındaki Zeno karakteri, Svevo'nun iki romanındaki karakterlerle ortak kişilik özelliklerine sahip olsa da onlardan bazı yönleriyle ayrılır. Zeno, Svevo'nun diğer roman karakterleriyle başladığı ruhsal çözümlemesinin ulaştığı doruk noktasını sembolize eder. Çünkü Zeno, romanda bir karakter olarak kendi kendini anlatır aslında. Bir nevi yazar rolüne bürünerek yaşamını sorgular, çözümler. Svevo'nun diğer iki romanından bir diğer farkı da Zeno nevrozunun yani hastalığının farkındadır ve bunu hayatının bir parçası sayar. Kişisel yaşamından öteye de giderek varoluşsal problemlere de değinir. Kısacası *Zeno'nun Bilinci* romanında Freud ile başlayan psikanaliz teknikleri Svevo tarafından incelikle ustaca kullanılır. Bunu Svevo kendi de "*Doktorsuz yalnız başıma psikanalitik tedaviyi kendime uyguladım. Böyle bir deneyimden Zeno'nun Bilinci doğdu. Tek fark şu ki romanda, tanımadığım bir doktor S yer almakta.*" (Svevo, 1966: 858) diyerek dile getirir. Psikanaliz ile edebiyatı kaynaştırmada ulaştığı en son noktayı ise şu sözlerle ifade eder: "*Psikanalize değinmeyeceğim, çünkü metinde ondan yeterince söz ediliyor. Bu denli büyük bir yenilik karşısında psikanaliz uzmanlarının bile ağzı açık kalacak...*" (Svevo, 1966: 686). Bu sebeple de bazı edebiyat yorumcuları bu romanı Avrupa edebiyatının ilk psikanalitik romanı olarak saymaktadırlar (Briosi, 1975: 54; Luti, 1976: 36; Maier, 1978: 48; Ardolino ve Druet, 2005: 75-80; Rossi, 2008: 85-99).

***Zeno'nun Bilinci* Romanının Kısa Bir Özeti**

Zeno Cosini, İtalya'da yaşayan orta halli bir ailenin oğludur. Çalkantılı bir eğitim hayatından sonra babasının vefatı ile Zeno'ya babasının ticarethanesi miras kalır; fakat Zeno ticarethanesinin işleriyle ilgilenmez. Malfenti adında bir tüccarla tanışır ve bu tüccardan iş öğrenmeye çalışır. Dostlukları epey ilerler. Zeno tüccarın kızlarından en güzeli olan Ada'ya âşık olur. Fakat Ada Zeno'nun evlenme teklifini kabul etmez. Zeno da tüccarın ikinci kızı olan Alberta'ya evlenme teklif eder. Alberta da okul hayatına devam etmek istediğini söyleyerek Zeno'yu reddeder.

Son olarak Zeno, tüccarın üçüncü ve en çirkin kızı olan Augusta'ya evlenme teklif eder. Augusta teklifi kabul eder ve evlenirler. Zeno her ne kadar karısı Augusta'yı metresi Carla ile aldatsa da karısını sever ve ikisinin mutlu bir evlilik hayatları vardır. Zeno ile Augusta'nın iki çocukları (Alfio ve Antonia) olur. Bu sırada Ada, Guido adında bir adamla evlenir. Zeno başta Guido'dan hoşlanmasa da sonra ikisi ortak bir iş kurarlar. Fakat Guido işi batırır ve trajikomik bir şekilde ölür.

Aradan yıllar geçip yaşlanan Zeno tüm bu yaşadıklarından dolayı ruhsal problemler yaşar. En önemlisi de tüm yaşamı boyunca sigara tiryakiliğinden muzdariptir. Her seferinde bu son sigaram der, ama bir türlü bu durum son bulmaz. Karısının desteğiyle de hastalıklarına bir çözüm bulması için Zeno bir psikiyatriste gider. Psikiyatrist de Zeno'nun hayatını yazmasını ister. Buradan çözümlenmelere gidilerek çözüm yolu bulunacaktır. Zeno da hayatında önemli yer tutan, dönüm noktaları olan anları kısa bölümler halinde yazıp psikiyatriste verir. Zeno'nun yazdıklarını değerlendiren psikiyatrist Zeno'ya, erkek çocuğun babaya öfke duyması, anneye karşı arzu duyup, onu sahiplenmesi anlamına gelen ve tıp dilinde Oidipus Kompleksi (Sigmund Freud, 2006: 36) olarak adlandırılan teşhisi koyar. Bu teşhisi kabul etmeyen Zeno, psikiyatriste inancını yitirerek seansları yarım bırakır. Psikiyatrist de tedaviyi yarım bırakan Zeno'ya kızar ve Zeno'nun yazdıklarını yayımlar.

İşte kitabın ortaya çıkış noktası budur. Kısaca bu kitap, yarım kalmış bir ruhbilimsel çözümlemenin hikâyesidir.

Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Sigmund Freud'un Teorileri

Tıp doktoru olan Sigmund Freud (1856-1939) nöroloji alanında uzmanlaşmıştır. Psikolojik rahatsızlıkları olan hastalar üzerinde çalışmaya başlar. Bu sırada İskoç bilim insanı James Braid'in keşfettiği hipnoz tekniğinden etkilenir. Bu tekniğe göre psikiyatrist telkiniyle hastayı uyutarak geçmişi hakkında konuşturmaya çalışır. Özellikle Fransa'da kullanılan bu teknik üzerine incelemeler yapan Sigmund Freud, insanın ruhunun çözümlenmesi anlamına gelen ve içinde birden çok kuram ve yöntemler barındıran psikanaliz tekniğini geliştirir (Neel, 1983: 234; Freud, 1998: 49). Ayrıca psikanalitik yöntemlerin en önemlilerinden biri ve hipnoz tekniğine alternatif olan serbest çağrışım yöntemini keşfeder. Bu yöntemin özünde hasta, aklına gelen düşünceleri ve hissettiği duyguları psikiyatristle paylaşır. Bilinçdışı ve akış halinde olan bu yöntemle hastanın kendini keşfetmesi amaçlanır (Freud, 2001a).

Sigmund Freud (2001a: 12) bilinci üç kısma ayırır: İd (Alt bilinç), Ego (Benlik), Süperego (Üst benlik). İd, zevk temelli isteklerin çıkış kaynağıdır. Cinsellik ve saldırganlık gibi ihtiyaçlara odaklıdır. Ego, İd'in bu isteklerini çeşitli savunma mekanizmaları aracılığıyla dengelemeye çalışır. Kısacası İd ve Süperego arasında köprü görevini üstlenmektedir. Süperego, baba figürünün ve ahlaki kavramların içselleştirilmiş bir sembolüdür. İd'in ihtiyaçları ile devamlı çatışma halindedir. İd'e karşı saldırgandır. İki uç nokta düşünülür olursak bu uçlardan biri İd iken; diğeri ise Süperego'dur. Bu iki uç nokta arasında köprü ve aracı rolünü ise Ego üstlenmektedir. Ego bu çatışmaları düzenler ve bireyin psikoseksüel gelişimi, diğer adıyla kişilik gelişimi, sağlıklı bir şekilde tamamlanmış olur (Freud, 2001a: 12; Freud, 2006: 34). Tüm bu gelişim merkezinin temeline cinselliği yerleştiren Sigmund Freud'a (2001a: 14) göre psikoseksüel gelişim evreleri ise beş döneme ayrılmaktadır: 0-2 yaş aralığını içine alan Oral Dönem, 2-3 yaş aralığını kapsayan Anal Dönem, 3-6 yaş aralığı için Fallik Dönem, 6-12 yaş için Latent (Gizil) Dönem, 12 yaş sonrasının dahil olduğu Genital Dönem. Fakat zaman zaman Ego, İd-Süperego çatışmasını dengelemekten yorulur, psikoseksüel gelişim evreleri sağlıklı bir şekilde tamamlanamaz ve bireyde psikolojik rahatsızlıklar, kompleksler ortaya çıkar (Freud, 2001a: 12; Freud, 2006: 34).

Sigmund Freud (2006: 35) tarafından tamamen cinsellik odaklı bu komplekslerden biri ve makale kapsamında ele alınacak olan Oidipus Kompleksi'dir. Adını Antik Yunan yazarı Sophokles'in *Kral Oedipus* mitinden almaktadır. Mite göre kral ve kraliçenin oğlu olan Oedipus daha bebekken babası tarafından bir dağa terk edilir. Çünkü bir kahin, babasına eğer bu bebekten vazgeçmezse krallığından olacağını ve ileride oğlu tarafından öldürüleceğini söylemiştir. Aradan yıllar geçer ve bir çoban tarafından bulunan Oedipus büyüyüp güçlü bir genç erkek olur. Gerçek ailesini bulmak için yollara düşer. Yolda yaşlı bir adamla karşılaşır ve aralarında çıkan tartışma sonucu adamı öldürür. Kader telakki etmiş olur ve Oedipus aslında bilmeden babasını öldürmüştür. Ardından Oedipus, kocası öldürüldüğünden kraliçe olarak kenti tek başına yönetmeye çalışan ve sorunlarla uğraşan annesinin kentine ulaşır. Buradaki sorunları çözer ve annesi olduğunu bilmeden kraliçe ile evlenir. Çocukları olur. Bir gün şehir salgın hastalıktan kırılmaya başlar ve kahine danışılır. Kahin, kentte babasını öldürüp kendi öz annesiyle evlenen bir günahkar olduğunu ve bu salgının nedeninin o kişi olduğunu söyler. Oedipus bir dizi olay sonucu bu günahkar kişinin kendi olduğunu keşfeder. Bu acıya dayanamayarak kendini kör eder. Sigmund Freud (2001a) bu mitten yola çıkarak

geliştirdiği kompleksine Oidipus Kompleksi ismini verir. Bu komplekse göre erkek çocuk, annesine sahip olmak ister ve onu arzular. Babasını ise yok etmek istemekte, ona öfke beslemektedir. Fakat bu düşüncelerinden dolayı çocuk, babasının onu cezalandıracağını düşünerek, annesine olan ilgisini bastırır, İd'e söz geçirmeye çalışır. Süperego'sunu devreye sokarak kendini babasıyla özdeşleştirmeye çalışır (Freud, 2006: 36).

Sigmund Freud'un (2001b: 34) üzerinde durduğu diğer bir konu da gündüz düşleri kavramıdır. Gündüz düşleri kişinin gerçek yaşamda gerçekleştiremediklerini, zihninde kurduğu hayali bir yaşamda gerçekleştirmesidir. Gündüz düşleri kurabilme yeteneği, sanatçıya özgü bir yetenektir. Sanatçılara atfedilen gündüz düşleri kuramı yanında Sigmund Freud (2001b: 35) edebi eserler ile rüyalar arasında da kopmaz bağlar olduğunu ifade etmektedir; çünkü rüyalar bilinçaltımıza ittiğimiz duygular ve düşünceler sonucu ortaya çıkan sembolik anlatılardır. Edebi eser ise sanatçının bilinçaltının sembolik bir yansımasıdır. Sonuç olarak edebi eserlerin ve rüyaların ana kaynağı bilinçaltıdır. Bu nedenle her ikisi arasında kopmaz bağlar olduğu açıktır. Tüm bunlara ek olarak Sigmund Freud (2001a: 12) sanatçı ile nevroz yani ruh hastası arasında fark olmadığını da ifade eder; çünkü sanatçı da ruh hastası gibi bastırılmış duygu ve düşüncelere sahiptir. İd'i, Süperego'su ile sürekli çatışma halindedir. Sanatçı tüm bu duygularını eserlerine de yansıtmaktadır. Ayrıca, bu çatışma sorunu dışında bilinçaltının derinliklerine gizlenmiş ve kişiyi yaşamı boyunca etkileyen kompleksler de sanatçının eserlerinde gizlenmiş şekilde yer almaktadır.

Sigmund Freud'un Teorileri Ekseninde Zeno Karakteri

Sigmund Freud'a (2001b: 34-35) göre sanatçı bir nevi ruh hastası gibidir. Gerçek hayatta yapamadıklarını hayali bir dünyada yapmaya çalışır ve ister istemez eserlerinde kendinden izler taşır. Svevo'da da bu durum açıkça görülmektedir. Svevo babasının ölümünden sonra istediklerini gerçekleştirememiş, hayata atılmak zorunda kalmıştır. En büyük hayali olan yazarlığı bile yoğun tempolu iş hayatından kalan boş zamanlara sıkıştırmak zorunda kalmıştır. Yazdığı romanlarda birçok başarısızlıklar yaşamıştır. Svevo'nun romanlarında sürekli olarak kendi kişiliğini temsil eden kahramanlar yarattığı açıkça görülebilir. Özellikle son romanı *Zeno'nun Bilinci* adlı eserinde tamamen kendi yaşam öyküsünden benzerliklere rastlamak mümkündür. Romana adını veren ve ana karakter Zeno da tıpkı Svevo gibi yaşamın engelleri karşısında çaresizdir, yazgısına boyun eğer; ölüm ve hastalık düşüncesi zihninde bir saplantıya dönüşmüştür.

Yazar ve eseri arasındaki ilişkiden başka, Zeno karakterine odaklanıldığında Sigmund Freud'un teorilerinden izler görülmektedir. Zeno psikiyatriste öfkelenip seansları ve tedaviyi bırakır; çünkü psikiyatrist, ona Oidipus Kompleksi teşhisi koyar. Zeno da bu teşhise çok öfkelenir ve psikiyatriste karşı nefret duyguları beslemeye başlar. Bu durumu ise şu sözlerle dile getirir: "*Tanrı bilir, o isterik herif kendisi de bir zamanlar annesine sahip olmayı istemiş de olamamıştır. İyi de, acısını neden benden çıkarmaya kalkışıyor; o işte benim suçum yok ki!*" (Svevo, 2012: 461).

Sigmund Freud'a (2001c: 24-35) göre hastanın psikiyatriste karşı tepki ve öfke duyması son derece normaldir; çünkü psikiyatrist, hastanın bastırılmış duygularını ve bilinçaltındaki düşünceleri ortaya çıkarmak ister. Fakat hasta direnç gösterir. Psikiyatrist ise bu duygu ve düşünceleri ortaya çıkarabilmek için hipnoz (psikiyatristin Zeno'ya bazı rüyalar gördürtmesi) ve serbest çağrışım (psikiyatristin Zeno'ya yaşamını yazdırtması) yöntemlerini uygular. Böylece hasta bilinçaltındaki düşünceleri açıklamaya başlar. Fakat hasta düşüncelerini açıkladıkça savunma mekanizmaları devreye girer. Hasta, psikiyatristi hastalığının ve yaşadığı olayların sebebi olarak görmeye başlar. Zamanla psikiyatriste öfke duymaya başlar (Freud, 2001c: 24-35).

İşte romandaki Zeno karakterinde de bu durum görülür. Zeno psikiyatristin teşhisini kabul etmez. Asıl hasta olanın psikiyatrist olduğunu söyleyerek kendini savunur. İçsel dünyasını ortaya koymamak ve durumu kabul etmemek için savunma mekanizmalarını devreye sokmuştur. Sigmund Freud'un (2006: 38) teorize ettiği klasik psikanalizin temeli Oidipus Kompleksi'ne dayanır. Özetle erkek çocuk annesini kendisi için arzu etmekte, bununla beraber babasını yok etmek istemektedir. Fakat çocuk babasının onu cezalandıracağını düşünerek annesine olan ilgisini bastırır ve kendinde savunma mekanizması geliştirerek babası ile kendisini özdeşleştirmeye çalışır (Freud, 2006: 36). Romanda, psikiyatrist, Zeno'ya bu teşhisi koyar. Roman boyunca Zeno'nun hayatı dikkatle okunduğunda ise Oidipus Kompleksi'nin izlerine çok açık bir şekilde rastlamak mümkündür.

Romanda üç erkek karakter bulunmaktadır. Bunlar; Zeno'nun babası, Zeno'nun kayınpederi (tüccar Malfenti) ve Ada'nın kocası Guido. Zeno bu üç karaktere de öfke duymakta ve onları kıskanmaktadır. Bu nedenle sürekli onlarla savaşır ve rekabet eder.

Öncelikle baba karakteri ile kahramanın ilişkisi ele alındığında Zeno çocukluğu ile ilgili birçok rüya görür ve bu rüyalarda çocukluk anılarını bir bir hatırlar. Bu rüyalardan ve anılardan bazıları şu şekildedir: “*Annemin dudaklarından hafif bir ses döküldü, eliyle beni gösterdi, uykuya daldım sanıyordu, oysa tüm bilincimle uykunun üzerinde yürüyordum ben. Babamın beni rahatsız etmemeye zorlanması öylesine hoşuma gidiyordu ki, hiç kıılmıdım.*” (Svevo, 2012: 23).

Annesinin onu savunması Zeno'nun hoşuna gitmiştir. Ayrıca annesinin o anki gülümsemesini hiçbir zaman unutmamış ve ileride karısının gülümsemesinde annesini görmüştür. “*O gülümseme belleğimden öylesine yer etmişti ki, günün birinde karımın dudaklarında görünce, hemen tanıyiverdim.*” (Svevo, 2012: 24). Hatta “*.....yalnız eşim değil, ikinci annem olacaktı o benim...*” (Svevo, 2012: 101). cümleleriyle karısını annesiyle bir nevi özdeşleştirmektedir.

Yine romandaki anılardan birinde küçükken Zeno'nun devamlı anne ve babası yan yana otururken veya uyurken aralarına girmesi bir nevi müdahale etme durumudur (Svevo, 2012: 47-78).

Sigmund Freud'un teorileri bağlamında Zeno'nun gördüğü tüm bu rüyalar ve hatırladığı bu anıların onun annesine olan aşırı ilgisini ve cinsel eğilimini kanıtlamaktadır. Zeno annesinin ona ait olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle babasını kendisine rakip ve düşman olarak görmektedir. Zaten romanda da sık sık Zeno'nun babası ile hiçbir zaman yakın bir ilişkiye sahip olmadığı ve ortak yönleri bulunmadığı ifade edilmektedir. Zeno babasını sürekli zayıflığın simgesi olarak görmekte kendisini de kuvvetin simgesi olarak lanse etmektedir. Babası hayattayken hep onunla bir dövüş içinde olduğunun altı da çizilmektedir. “*Babam ölüm döşeğindeyken içimde büyük bir hınç beslediğimi açıklamam gerekiyor, babama karşı garip bir hınç.*” (Svevo, 2012: 71).

Romanda babasının hastalığı bile Zeno karakterini durdurmamakta ve babayla olan bu mücadele sürmeye devam etmektedir. Babasının ölmesini bile dileme noktasına gelir. “*Uyu, uyu! Sonsuz uykuya varıncaya dek uyanma! Böylelikle babama ölümü dilemiş oldum, ama doktor bunu sezemedi.*” (Svevo, 2012: 69).

Ayrıca Zeno, babası hasta ve güçsüz olduğu için, içten içe mutlu olduğunu söylemektedir. Babası ölüm döşeğindeyken bile baba-oğul uzlaşmaz. Babası Zeno'ya ölmeden hemen önce tokat atar. Zeno bunu hiçbir zaman unutmaz. Bu uzlaşmazlığın ve savaşın etkileri Zeno'nun ileriki hayatına da yansır. Babasını zayıflığın simgesi olarak gördüğü için ona benzemek istemez, ama ne yazık ki benzer (Svevo, 2012: 47-78). Her şeyden önce babasından kalan miras ile yaşamını sürdürür. Babası gibi evlenir, bir aile kurar; çocukları olur ve ister istemez baba rolüne bürünmüş olur. Babası gibi sigara tiryakiliğinden bir türlü kurtulamaz. Babasının annesini aldattığı gibi Zeno da karısını Carla ile aldatır.

Romanda yer alan üç erkek karakterle de Zeno'nun içsel bir savaş halinde olduğu söylenebilir. Baba figüründen sonra bu uzlaşmazlık ve mücadele hali kayınpeder figürüne görülür. Zeno'nun kayınpederi diğer adıyla tüccar Malfenti, Zeno tarafından babasının ölümünden sonra onun yerine geçen bir figür olmuştur. Zeno, erkek çocuğun babasından korkup zamanla onunla özdeşleşmeye çalışması gibi kayınpederinin de gücünü kabul etmekte, ona benzemeye çalışmakta ve onu taklit etmektedir. Sürekli kayınpederinin takdirini kazanmaya çalışmaktadır. Fakat kayınpederi iki kere Zeno'yu iş konusunda kandırınca kayınpederine öfkelenmeye başlar ve bu öfke gittikçe nefrete dönüşür. Böylece Zeno baba olarak gördüğü kayınpederi ile rekabete girer ve her alanda daima onu yenmeye çalışır. Kayınpederinin çok güzel, iyi eğitilmiş olduğunu ve kayınpederi ile hiç yakışmadığını ise satırlar arasında dile getirir. “*Bu bilgisiz, kaba saba, acımasız mücadeleci adam...*” (Svevo, 2012: 87). “*Kayınpederimin hala güzel bir kadın olduğunu söyleyebilirim. Zarafetinin bir nedeni de göze batmayan lüks giyimiydi. Her şeyi ile yumuşak ve uyumluydu.*” (Svevo, 2012: 91). Kayınpederinin bütün kızlarına evlenme teklif eder. Tüm bunlar bir nevi Zeno'nun babası yerine koyduğu kayınpederi ile rekabetinden dolayı yaptığı davranışlardır. Zeno, babası ile olduğu gibi kayınpederi ile de ölünceye kadar bir savaşım ve rekabet içindedir. Kayınpederine öfke, nefret ve sevgi arası bir duygu besler (Svevo, 2012: 79-86).

Son olarak Zeno'nun romandaki son erkek karakter Guido ile olan ilişkilerinde de gizli bir rekabet içinde olduğu aşıkardır; çünkü Zeno kayınpederinin ilk kızı güzeller güzeli Ada'ya âşık olur ve evlenme teklif eder, ama Ada Zeno'nun teklifini kabul etmez; çünkü Guido'ya âşıktır ve onunla evlenir. Bu yüzden Zeno, elinden Ada'yı aldığı için Guido'dan nefret eder. Zamanla Ada'yı unuttuğunu düşünerek Guido ile arkadaş olurlar ve birlikte ortak bir iş kurarlar. Fakat Zeno, Ada'yı unutmamıştır, sadece bilinçaltına itmiştir. İçten içe Guido'ya karşı öfkesi ve nefreti sürer. Kendisini sürekli Guido ile karşılaştırır. Guido'nun kendisinden daha zayıf ve yeteneksiz olmasına rağmen Ada ile evlenmesini kıskanır. Guido da karısı Ada'yı Carmen ile aldatır. Zeno kendi metresi ile Guido'nun metresini karşılaştırır. İçten içe Guido'yu kıskanır. *"Benimkisi bir tür kiskançlıktı, Carmen, Guido'nun Carla'sıymış gibi geliyordu. Birinci kadında olduğu gibi ikinci kadında da benden şanslı çıkmıştı."* (Svevo, 2012: 331). Sonunda Guido ölür. Zeno Guido'nun batırıldığı şirketinin borçlarını ödemek bahanesiyle Guido'nun cenazesine bile gitmez.

Bu bağlamda Zeno karakteri sürekli kendi kendisiyle çatışma içindedir. İd ve Süperego çatışması Zeno'da yoğun bir şekilde görülür. Zeno'nun Oidipus Kompleksi'ne sahip olduğunu ve babası ile rekabet içinde olduğu ifade edilebilir. Zeno'nun babası bir sigara tiryakisidir. Zeno da babasından aşağı kalmamak için sigara içmeye başlar. Sigara tiryakiliğinden bir türlü kurtulamaz. Aslında burada sigara İd'in sembolüdür; çünkü Zeno, içgüdülerine ve isteklerine yenik düşmektedir; bu nedenle Zeno'nun cezalandırılması gerekmektedir. Bu, baba tarafından cezalandırılma düşüncesi, hem Süperego hem de Oidipus Kompleksi'nin bir yansımasıdır. Bu cezalandırılma yine sigara tarafından olur. Zeno sigaranın zehrinden ağır bir şekilde hastalanır. Ayrıca İd ve Süperego çatışması, Zeno'nun metresi Carla ile yaşadığı ilişkide de görülebilir. Zeno, karısı Augusta'yı Carla ile aldatır yani İd'e, cinsellik içgüdülerine yenik düşer; ama ahlaki değerlerin kaynağı olan Süperego buna karşı çıkar. Burada Zeno'nun vicdanı, Süperego'yu simgelemektedir. Karısını aldattığı için vicdan azabı çeker ve sürekli pişmanlıklar duyar.

Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Alfred Adler'in Teorileri

Nörolog olan Alfred Adler (1870-1937) psikiyatri alanına yönelince bu daldaki klasik psikanalitik teorileriyle ve çalışmalarıyla tanınan Sigmund Freud ile tanışır. 1902-1911 yılları arasında onun öğrencisi olarak çalışmaları sürdürür. Fakat ardından fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlar (Yörük, 2006: 36). Alfred Adler (2013: 29-30), Sigmund Freud'un (2006: 35-38) her davranışın altında çocukluk dönemlerine ait cinsel bir kompleksin bulunduğu düşüncesine ve her psikolojik sorunu cinselliğe bağlamasına tamamen katılmamaya başlar. Ona göre bireyin kişilik gelişiminde aile ve sosyal çevrenin de etkileri bulunmaktadır. Bu etkileri derinlikli bir incelemeye alan Alfred Adler, 1912 yılında Bireysel Psikoloji Kuramı'nı ortaya atar (Feist vd., 2018: 95; Aytekin ve Aytekin, 2023: 40-47).

Bireysel Psikoloji Kuramı'na göre bireyin gelişiminin merkezinde sosyal etkileşimler yer almaktadır. Özellikle ailenin çocuğa ihmalkâr davranması, çocuğu fazla şımartması durumları ve doğum sırası (ilk, ortanca ve sonuncu) çocuğun ileriki yaşlardaki toplum içindeki duruşunda ve kişilik oluşumunda büyük oranda etkilere sahiptir (Adler, 1956: 327; Adler, 2011: 92). Doğru bir aile ortamında yetişen çocuk kendi kişiliğini sağlamlaştırır, böylece hayatın üç temel alanı olan arkadaşlık ilişkilerinde, mesleki yaşamda ve aşk-evlilikte sağlam ilişkiler sürdürür. Ama aile ortamında yetersiz davranışlar (ihmal veya şımartma) söz konusuysa bireyde Aşağılık-Üstünlük Duygusu ve Kompleksi gelişir. Aşağılık ve Üstünlük duyguları, komplekse dönüşmedikleri sürece birey için güdüleyicidir ve faydalıdır. Kendini diğer insanlardan daha eksik hissetmek olan Aşağılık Duygusu insanı üstün ve başarılı olmaya doğru iter. Birey bu duygusunu böylece dengelemiş olur. Kendini diğer insanlardan daha yetenekli görme hali olan Üstünlük Duygusu da yaşanan ve karşılaşılan olaylar zinciriyle kişiyi mütevazî olmaya zorlar. Böylece tıpkı Aşağılık Duygusu gibi bu duygu da dengelenir. Fakat bu iki duygu da dengelenmezse sorunlar ortaya çıkar. Eğer Aşağılık Duygusu ciddi özgüven eksikliğine ve öfkeye dönüşürse, Üstünlük Duygusu ise bir kibir halini alırsa psikolojik bir rahatsızlık olan Aşağılık-Üstünlük Kompleksi meydana gelir (Adler, 1956: 327; Adler, 2011: 92; Adler, 2013: 29).

Alfred Adler'in Teorileri Ekseninde Zeno Karakteri

Zeno karakterinde, Aşağılık Kompleksi'nin belirtileri açıkça görülmektedir. Roman boyunca Zeno sürekli olarak kendine güveni olmayan ve kararsız bir tip olarak karşımıza çıkar. Zeno, psikiyatristine sigara

tiryakiliği ile ilgili bir anısını anlatırken bazı çocukların onunla alay ettiği için onlarla sigara içme yarışına girdiğini ve kazandığını söyler. “*Bir yığın sigaramız vardı, kısa sürede kim daha çoğunu içecek görmek istiyorduk. Yarışı ben kazandım ve bu garip eylemin verdiği rahatsızlığı kahramanca gizledim.*” (Svevo, 2012: 24).

Çocukların alay etmesi Zeno’yu üzer, Aşağılık Kompleksi’nin içine iter. Zeno da bu kompleksi telafi etme amacıyla yarışa girip kazanır ama yine de arkadaşlarından birinin oldukça özgüvenli cümlesiyle kazancı bir anda yenilgiye dönüşür. “*İki küçük adamdan biri o zaman şöyle dedi: “Ben yarışı kaybettiğime aldırmiyorum. Ben ancak gerektiği kadar sigara içerim.”*” (Svevo, 2012: 24). Aşağılık Kompleksi’nin yarattığı yenme, üstün olma hırsıyla bir yarışa giren Zeno, aslında farkında bile olmadan yine kaybeder.

Zeno’daki Aşağılık Kompleksi’nin açık göstergelerine roman boyunca rastlanmaktadır. “*Ben birini beğendim mi derhal ona benzemeye çalışırım. Malfenti’yi de taklit ettim. Çok kurnaz olmak istedim ve kendimi çok kurnaz hissettim; hatta bir kez ondan baskın çıktığıma bile düşledim. Onun ticaret düzeninde bir püf noktası bulduğumu sanıyordum; kendisine hemen bildireyim de beni beğensin, dedim kendi kendime.*” (Svevo, 2012: 81). Bu cümlelerden Zeno’nun kendine güvensizliği göze çarpmaktadır.

Zeno kendini zayıf ve aşağılık olarak görmektedir. Bu sebeple kendine rol model belirleyip onu taklit etmeye çalışır. “*Zayıflığımı, kültürümü, pısrıklığımı gözler önüne seren hep oydu. Gerçek bu işte: Pısrığın tekiyim ben!*” (Svevo, 2012: 87). Bu nedenle güçlü bir karakter olduğunu düşündüğü kayınpederine benzemeye çalışır.

Roman içinden bir başka olayda ise Zeno, kayınpederinin kızlarından en güzeli olan Ada’ya âşık olur. Fakat Ada onun evlenme teklifini kabul etmez. Zeno içten içe ne kadar zayıf ve yetersiz olduğunu düşünür. Ada’ya layık olmadığını düşünerek bu cümleleri dile getirir: “*Ada, kendi gücünün ve benim zayıflığının farkına varmış olmalıydı.*” (Svevo, 2012: 106).

Sonunda Zeno, kayınpederinin en çirkin kızı olan Augusta ile evlenir. Ada’nın onu aşağılayıp küçümsemesinden dolayı içerleyen Zeno, aynı şeyi kendisi karısı Augusta’ya karşı yapar. Zeno aslında bir nevi Aşağılık Kompleksi’ni karısı Augusta üzerinden telafi etmeye çalışır. “*Nasıl olmuş da güzel demişlerdi buna? İlk dikkati çeken şey şaşı oluşuydu, hem de öylesine şaşıydı ki, kendisini bir süre görmediniz mi, aklınızda kala kala bu özelliği kalıyordu. Üstelik saçları da öyle pek gür değildi, sarıydı ama ışıltısız, bulanık bir sarıydı renkleri; bedenine gelince, biçimsiz denemezdi ama o yaş için biraz kaba sabaydı.*” (Svevo, 2012: 90).

Karısı Augusta’nın çirkin ve şaşı olduğunu söyleyerek onu içten içe küçümser, kendisini karısından üstün görür. Fakat bu telafi duygusu da uzun sürmez. Kendini herkesten aşağı ve yetersiz gören ve bu duyguları karısı üzerinden telafi etmeye çalışan Zeno, yine başarısız olur. Zeno, bu kez çirkin dediği karısı Augusta’yı genç bir doktordan kıskanır. “*Genç doktorun karşısında çılgınca, zehir gibi bir kıskançlığa kapılmıştım! Yakışıklıydı, özgürdü o! Doktorlar arasında bir ilah diyorlardı onun için! Karım neden tutulmasındı ona?*” (Svevo, 2012: 38).

Ada’nın Guido ile evlenmesi Zeno’yu çok üzer. Kendine güveni olmayan Zeno kendini sürekli Guido ile kıyaslar. Guido’nun cesaretine ve güvenine özense de içten içe Guido’yu kıskanır. Guido’nun kusurlarını bularak kendini üstün konuma çıkarmaya çalışır. “*Ada! Guido size göre değil. Ahmağın biri o! Masa’nın verdiği yanıtlara nasıl bozuldu, görmediniz mi? Bastonunu gördünüz mü? Kemanı iyi çalıyor ama keman çalan maymunlar da var.*” (Svevo, 2012: 157). Her fırsatta Guido’nun yaptıklarını eleştirerek kendini daha değerli hale getirmeye çalışır.

Arkadaşlarının alay etmesi sonucu doğru olmayan, abartılı işler yapması, başkalarına benzeme çabası, sevdiği kadına layık olamama düşüncesi, kendini sürekli başkalarıyla kıyaslaması, Aşağılık Kompleksi’nin belirtileridir (Adasal, 1980: 34; Adler, 2011: 92-93). Zeno karakterinde de bu belirtiler oldukça net bir şekilde görülmektedir.

Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Carl Gustav Jung’un Teorileri

Carl Gustav Jung (1875-1961), Alfred Adler gibi Sigmund Freud’un öğrencilerindedir. Bir süre

Sigmund Freud ile psikanaliz üzerine birlikte çalışmalar yaparlar. Fakat Carl Gustav Jung (2012: 9), Sigmund Freud'un (1998: 49-73) libidoyu merkeze koyarak geliştirdiği teorilere psişik enerji kavramını kazandırır. Ardından Sigmund Freud'un (1998: 49-73) yaptığı gibi sadece kişinin kendi bilinçaltını incelemekle yetinmenin yeterli olmadığı kanısına vararak kolektif bilinçdışı kavramını ortaya atar (Jung, 2017: 246). Her kişinin atalarından getirmiş olduğu ve bilinmeyen zamanlardan gelen kolektif bilinçdışı-bilinçaltından bahseder. Kolektif bilinçdışı, kolektif bilinçaltını oluştururken arketip denen semboller ortaya çıkmaktadır (Jung, 2017: 246). Böylece Sigmund Freud'un Klasik Psikanaliz'inin karşısına Analitik Psikanaliz'i koyar. Ayrıca Carl Gustav Jung (2012: 18-21) kendisi başlangıçta Sigmund Freud'u izleyen ve sonradan Bireysel Psikoloji Kuramı'nı geliştiren Alfred Adler'in (2011: 92) aile ve çevre faktörlerini de eksik bularak genişletmek gerektiğinin altını çizer. Aile ve sosyal çevre faktörlerinin tüm insanlığın varoluşuna kadar uzandığını ve tüm insanların bilinmeyen ilk dönemden etkilenen kolektif bir bilinçaltına sahip olduğunu ifade eder. Aslında toplumları, mitleri, efsaneleri ve masalları inceleyen ve bunlara odaklanan Carl Gustav Jung'un teorisi edebiyatla daha yakın bir ilişkiye sahiptir (Jung, 1997: 42; Jung, 2001: 13; Gençtan, 2014: 166; Kaya, 2015: 134).

Carl Gustav Jung'un (2017: 246) teorisine göre insan ruhunda 3 temel alan vardır: Bilinç, Kişisel Bilinçdışı ve Kolektif Bilinçdışı. Bilinç içinde bireyin çevresinde gerçekleşen olaylara karşı tüm düşüncelerini ve duygularını içinde barındıran şuurlu bir hal olan Ego'yu diğer adıyla Öz-Ben'i barındırır. Ego (Öz-Ben) bilincin tam merkezinde olup insanın kişilik gelişiminde ve dengeli bir ruh haline bürünmesine aracılık etme görevine sahiptir (Jung, 2016: 140). Kişisel bilinçdışı kavramı bireyin bastırıldığı, geri plana ittiği veya unuttuğu anları sembolize eder. Burada aşılamayan ve çözülemeyen durumlar arttığında bireyin ruhsal dengesi bozulur, kompleksler ortaya çıkar (Serrican, 2015: 1463; Kavut, 2020: 681-699).

Kolektif bilinçdışı ise her insanın kendi atalarından, hatta tüm insanlığın genel olarak atalarından getirdiği bazı davranış kalıplarını ifade eder. Burada tüm insanlığa mal olmuş, ortak varoluşsal kodlar denilen arketipler yer alır. Bireyin yaşamını yönlendiren 4 temel arketip vardır. Bunlar: Persona, Anima, Animus ve Gölge'dir. Persona, aslında kelime anlamı olarak Antik Dönem'de tiyatrolarda sanatçıların kullandığı bir çeşit maskeye verilen addır. Carl Gustav Jung'un (2012: 10-15) oluşturduğu teoride ise toplumun bir parçası olan, bu sebeple de toplumun kurallarına uyum sağlamaya çalışan bireyin takındığı kimliktir. Persona ile birey aslında topluma kendini kabul ettirmeye çalışır (Jung, 1997: 42; Serrican, 2015: 1463; Ukray, 2016: 156-157; Kavut, 2020: 681-699). Gölge, Persona'nın tam zıttıdır. Onun tarafından bastırılması ve kontrol altına alınması gereken yandır. Gölge aslında kişinin cinsellik, saldırganlık veya toplumun karşı çıkacağı herhangi bir davranış şekli gibi gizli isteklerini sembolize eder. Zaman zaman karakter yansımalarıyla ve rüyalar kanalıyla kendini gösteren Gölge, Persona ile çatışma halinde bulunur. Bu çatışma her bireyde olan normal bir durumdur. Fakat eğer bu çatışma dengelenmezse, Gölge bu çatışmada baskın çıkarsa ortaya psikolojik sorunlar çıkmaktadır. Anima erkeğin dişil yanını; Animus ise kadının eril yanını simgelemektedir. Anima ve Animus ruhun tamamlayıcısı olup her sağlıklı bireyde denge ve uyum içindedir. Karşı cinsle ilişkileri düzenleyen rolleri bulunur (Jung, 1997: 42; Serrican, 2015: 1463; Ukray, 2016: 156-157; Jung, 2016: 140; Kavut, 2020: 681-699).

Carl Gustav Jung'un Teorileri Ekseninde Zeno Karakteri

Romandaki Zeno karakterinde, Carl Gustav Jung'un (2012: 10-15) dört ana arketipinden Persona ve Gölge arasındaki olması gereken uyumda ve dengede sorunlar görülmektedir. Zeno, Persona'sı ile Gölge'si arasında uzlaşamayan ve sürekli çatışma halinde olan bir kahramandır. Gölge dediğimiz Zeno'nun toplumsal kurallara göre yanlış olan istekleridir. Persona ise Zeno'nun vicdanıdır. Bu ikisi roman boyunca devamlı kavga halindedir.

Zeno çocukken sigara içmek için gizlice babasının yeleğinden para çalar. Babasına yakalanınca ise yalan söyler. Babasının onun yalanına inancına yanlış bir şey yaptığını ve masumiyetini kaybettiğini hisseder. Ama yine de hem sigara içmekten hem de sigara çalmaktan vazgeçmez. *"Aslında artık yerinde yeller esen masumiyetime yönelen o gülüşün, beni ondan sonra çalmaktan alıkoymaya yettiğini söyleyebilirim kendi onuruma. Yani, aslında yine çaldım, bilmeden."* (Svevo, 2012: 22).

Zeno, gençlikten yaşlılığına kadar defalarca sigarayı bırakmayı dener ama bir türlü başaramaz. *"Yoksa ben sigarayı kendi yeteneksizliğimin ayıbını yükleyebilmek için mi öylesine tutkundum? Acaba sigara*

alışkanlığımdan vazgeçsem o umduğum güçlü, üstün adam olur muydum? Belki beni tiryakiliğime zincirleyen de o kuşku olmuştur...” (Svevo, 2012: 26). *“Şimdi ihtiyarladım, kimsenin benden bir şey beklediği yok, ama yine de sigara ile sigarayı bırakma kararı arasında mekik dokuyorum...”* (Svevo, 2012: 27).

Zeno'nun sürekli kimya ve hukuk bölümleri arasında gidip gelmesi de kararsız bir insan olduğunu gösterir. *“Hukuk öğreniminden Kimya'ya geçtikten sonra, ondan izin alıp Hukuk'a döndüm...”* (Svevo, 2012: 51). *“...bir kere iki fakülteye girip çıkmışlığım vardı, sonradan uzun süren aylıklık döneminin çok eğitici olduğuna inanıyordum...”* (Svevo, 2012: 80).

Zeno kararsız, sürekli çalkantılar içinde yaşayan babasının mirası ile yaşayan işini muhasebecisine teslim etmiş, hiçbir işte başarılı olamamış, hayatta bir gayesi olmayan, kendine güveni olmayan zayıf bir karakterdir. Tüm bu ruh halleri Zeno'nun Persona'sı ile Gölgesi'nin uzlaşmadığını göstermektedir. *“Sonra ben, bir ay kadar büroya uğramadım...”* (Svevo, 2012: 327).

Zeno ne topluma yarar sağlayan bir birey olabilmekte ne de duygularının ve içgüdülerinin esiri olabilmektedir. İki arasında kalmış bir hayatı vardır. Karısı Augusta'yı sever ama onu Carla ile aldatır. Bir koca olarak karısına karşı son derece sevecen, şefkatli davranır, fakat duygularını kontrol edemeyip Carla ile ilişkisini de sürdürür.

“Karım Augusta'yla olan ilişkilerime bir zararı yoktu, tam tersine. Ona artık yalnız kendisi için her zaman beslediğim sevginin esinlediği sözleri söylemekle yetinmiyordum, içimde öteki kadın için uyanan sözleri de söylüyordum. Evimde hiç böylesi bir sevgi bolluğu görülmemişti. Aile tarifesi dediğim saatlere kılı kırk yarararak uyuyordum hep. Vicdanım öylesine naziktir ki davranışımınla daha o zamandan gelecekteki pişmanlığımı hafifletmeye hazırlık yapıyordum.” (Svevo, 2012: 212).

“İtirafı andıran birtakım laflar gevelemeye başladım. Kendimi zayıf, suçlu duyuyorum, dedim; bu noktada karım yüzüme açıklama ister gibi baktığından, hemen kafamı kabuğumun içine çektim, işi felsefeye döktüm, suçluluk duygusunun her düşüncemde, her soluğumda var olduğunu söyledim.” (Svevo, 2012: 278).

Rüzgâra kapılmış bir yaprak gibi bir uçtan diğerine sürüklenen bir karakterdir Zeno aslında. *“Pek yapacak şeyim yok ama, elim kolum bağlı oturuyor da sayılmam... Ben şimdilik yalnızca dinlenmeye bakıyorum.”* (Svevo, 2012: 481). *“Yaşam hastalığına benzer... Tam iyileştik derken boğulup ölürüz...”* (Svevo, 2012: 484).

Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Jacques Lacan'ın Teorileri

Psikolog ve Psikiyatrist Jacques Lacan (1901-1981) Sigmund Freud'un (2006: 34) Psikoseksüel Gelişim Kuramı'nı yeniden yorumlamıştır. Bu nedenle Jacques Lacan'ın yöntemi Alfred Adler ve Carl Gustav Jung'tan sonra Sigmund Freud'a yeniden dönüş olarak adlandırılmıştır (Lacan, 2012: 13). Fakat Freud'un Psikoseksüel Gelişim süreçlerine dilbilimci Ferdinand de Saussure'nin yapısalılık ve göstergebilim yöntemiyle yapısalıcı bakış açısıyla yaklaşır ve bu gelişim evrelerini daha erken yaşlara çeker (Althusser, 2010: 35; Lacan, 2013: 58-75; Lacan, 2020: 15-35; Lacan, 2021: 23; Derhem, 2023: 455-464).

Sigmund Freud'un (2006: 34-35) Fallik dönem denilen 3-6 yaş aralığında gerçekleşen Oidipus karmaşası; Jacques Lacan'a (2012: 13) göre çocuk 6 ile 18 aylıkken yaşanmaktadır. Jacques Lacan (2012: 13-15) bu karmaşanın yaşandığı dönemi üç evrede almaktadır (Adasal, 1980: 48). İlki İngesel Evre'dir. Bu evrede çocuk bedeninin bütünlüğünü kavrayamaz. Bu döneme Ayna Evresi de denir. Çünkü çocuk aynadaki görüntüsünde kendini ilk kez bir bütün olarak kavrar. Böylece yavaşça çocukta Ego gelişmeye başlar ve Oidipus karmaşası ortaya çıkar. Çocuk annesini bir cinsel obje şeklinde algılama yolundadır. Ayrıca bu evrede çocuk babasını tanır. Çocuk babayı tanıdığı için annesinin kendisine ait olduğu düşüncesinden vazgeçer. Bu arzusunun erteler. Sembolik Evre'ye giriş yapar. Bu ikinci evrede çocuk annesine olan cinsel obje dürtüsünü bastırmak adına başka nesnelere yönelir. Çünkü eğer bu arzusu sürerse babası tarafından cezalandırılacağından korkar. Üçüncü ve son aşama ise Gerçeklik Evresi'dir. Çocuk olması gereken kültürel düzenin bir parçasıdır. Babasıyla özdeşleşir, o role bürünür. Kişi bu evreleri sağlıklı şekilde tamamlayamazsa bu evrede takılır kalır, bu kişinin ilerleyen yaşamında etkilere yol açar. İlerleyen yaşamında devamlı bir

döngü içine girer ve psikolojik rahatsızlıklara sebebiyet verir (Althusser, 2010: 35; Lacan, 2013: 58-75; Lacan, 2020: 15-35; Lacan, 2021: 23; Derhem, 2023: 455-464).

Jacques Lacan'ın Teorileri Ekseninde Zeno Karakteri

Romanın kahramanı Zeno'nun, Lacan'ın (2021: 23-25) bahsettiği psikoseksüel gelişim, diğer adıyla kişilik gelişim aşamaları, sağlıklı bir şekilde tamamlanmadığı için çalkantılı bir girdabın içine girdiği gözlenmektedir.

Zeno'nun annesi, onun için bir arzu kaynağıdır. Annesinin sadece kendisine ait olduğunu düşler. Bunun içinde babasına karşı bir öfke duyar. *“Ve o kafeste bir tek eşya vardı, bir koltuk, koltukta dolgun vücutlu, son derece zarif, siyahlar giymiş, sarışın, kocaman mavi gözlü bir kadın oturuyordu. Kadın siyah giysileri ve rugan ayakkabıları ile tek parçaymış gibiydi. Ve çocuk bu kadının kendisine ait olduğunu düşünüyordu, ama en garip bir biçimde: Tepeden tırnağa ufacak parçalarını koparıp yiyebiliyordu.”* (Svevo, 2012: 455).

Zeno'nun bu satırlarda hayal ettiği kişi annesidir. Annesinin kopmaz bir parçası olduğunu ve tamamen ona ait olduğunu hayalinde canlandırır. *“İlkin babamın bana vereceği cezadan korkmuştum, hemen ardından annemin beni -hiç kuşku yok- savunusunu göremediğime üzüldüm.”* (Svevo, 2012: 454). *“Babamla benzerliğimiz yoktu; diyebilirim ki, ben kuvvet simgesiydim, o zayıflık simgesi.”* (Svevo, 2012: 49). *“Aramızda ortak yanlar o denli azdı ki, dünyada kendisini en çok tedirgin eden kimselerden birinin ben olduğumu itiraf etmişti bana.”* (Svevo, 2012: 50).

Annesine karşı olan gizli arzusundan babayı bir nevi rakip olarak görmekte, onun tarafından cezalandırılacağından korkmaktadır. Kendini kuvvet ve sağlık sembolü olarak; babasını ise zayıf ve pasif bir karakter olarak görmektedir. Daima babayla yarış içinde olduğundan babasının sigara içtiği gibi, o da sigaraya başlar. *“...sigara alışkanlığına babamdan aşağı kalmamak için tutulduğumu anlayabilirmişim; bir de gizli ahlaki içgüdüüm varmış, babamla rekabete girdiğimden ötürü cezalandırılmam gerektiğinden, tütüne bir zehirli etki yakıştırıyormuşum.”* (Svevo, 2012: 458).

Zeno'nun babasıyla olan rekabeti ve ruhunun derinliklerinde yaşadığı gelgitli yarış hali babasının ölümüyle son bulur. Fakat bu kez Zeno, tanıştığı tüccar Malfenti'yi babasının yerine koyar. Annesinin yerine başka bir arzu nesnesi olarak ise Malfenti'nin güzeller güzeli kızı Ada'yı yerleştirir. Baba yerine koyduğu Malfenti'yle devamlı kendini kıyaslar, ona içgüdüsel olarak öfke duyar.

“Ben oldukça kültürlüydüm, bir kere iki fakülteye girip çıkmışlığım vardı, sonra uzun süren aylıklık dönemimin çok eğitici olduğuna inanıyordum. O ise tam bir tüccardı, bilgisizdi. Ama bilgisizliğinden güç ve huzur alıyordu.” (Svevo, 2012: 80). *“Babamın yerine koyduğum ihtiyar Malfenti'den nefret ettiğime hiç kuşkusuz yoktu.”* (Svevo, 2012: 459). Zeno sadece babası yerine koyduğu tüccar Malfenti'yi eleştirmekle kalmaz. Malfenti'nin kızı Ada'yı bir nevi annesi yerine koyar, onu arzulan bir nesne konumuna yerleştirir. *“Ada kendime seçtiğim kadındı, bu yüzden benim sayılırdı. Yalnız eşim değil, ikinci annem olacaktı; beni savaşım, zaferlerle dolu, eksiksiz, erkekçe bir yaşantıya iletcekti.”* (Svevo, 2012: 101).

Ada, Zeno'yu değil, bir başkasını Guido'yu seçer ve onunla evlenir. Zeno da Malfenti'nin çirkin olarak düşündüğü kızı Augusta ile evlenir. Kültürel düzene göre Zeno artık bir aile yapısının temelini atmıştır. Fakat yine karısında annesini arar ve bir nevi annesinin yerine koymuş olur. *“Annemin gülümsemesi öylesine yer etmişti ki, günün birinde karımın dudaklarında görünce hemen tanıyiverdim.”* (Svevo, 2012: 24).

Zeno her ne kadar babasını eleştirse de aslında onun rolüne bürünmüş olur. *“Ataerki bir ailenin kurulmasında işbirliği ediyordum ve o bir zamanlar tiksindiğim, şimdi de bir sağlık anıtı gibi gözükten aile babasına dönüşmekteyim.”* (Svevo, 2012: 187).

Zeno eleştirdiği ve hınç beslediği babasının rolüyle özdeşleşmekten başka, aslında ona benzer. Onun gibi sigara tiryakiliğine saplanır ve karısını çok sevmesine rağmen aldatır. *“Şimdi ihtiyarladım, kimsenin benden bir şey beklediği yok, ama yine de sigara ile sigarayı bırakma kararı arasında mekik dokuyorum...”* (Svevo, 2012: 27). *“Karım Augusta'yla olan ilişkilerime bir zararı yoktu, tam tersine. Ona artık yalnız*

kendisi için her zaman beslediğim sevginin esinlediği sözleri söylemekle yetinmiyordum, içimde öteki kadın için uyanan sözleri de söylüyordum..." (Svevo, 2012: 212) Görüldüğü gibi Zeno için Psikoseksüel Gelişim Evreleri'nin bu süreci ilerleyen yaşlarda da sorun olarak devam etmiştir.

Sonuç

İtalyan yazar Italo Svevo'nun *Zeno'nun Bilinci* romanının başkarakteri ve kahramanı olan Zeno üzerinden psikanalitik edebiyat eleştirisi kapsamında öncelikle yazar Svevo'nun yaşamı, içinde bulunduğu sosyo-kültürel arka plan ve bunun romanlarında nasıl etkilere yol açtığı ele alınmış; ardından Zeno karakterini irdelemek adına psikanalizin dört önemli isminden faydalanılmıştır. Psikanalizin yaratıcısı ve edebiyattaki ilk uygulayıcısı Sigmund Freud'un klasik yöntemiyle Zeno karakteri üzerinden yazarın yaşamından da izler gözlenebileceği anlaşılmıştır. Ayrıca Zeno karakterindeki İd-Süperego çatışması açıkça gözlenmekte bu çatışmanın yarattığı Oidipus Kompleksi'nin belirtileri karakterin yaşamının çocukluğundan yaşlılığına kadar olan yaşam akışında bulunmaktadır. Karakter kendini bu ruhsal karmaşadan ve çöküntüden kurtarmak adına duygularını bastırma ve olayları erteleme gibi savunma mekanizmaları geliştirmektedir. Sigmund Freud'un öğrencilerinden Alfred Adler ve Carl Gustav Jung ise Sigmund Freud'un kişilik kuramlarını geliştirerek psikanalize birçok yenilik ve farklı bakış açıları kazandırmışlardır. Carl Gustav Jung'un ortaya koyduğu Persona-Gölge çatışması Zeno karakterinin yaşamında kendini ortaya koyar. Devamlı iki zıt uç arasında, değişken ruh hali içinde kendini sorgulayan Zeno'da bu çatışma katılmış, bir nevi sabit hale gelmiştir. Alfred Adler'in geliştirdiği Aşağılık-Üstünlük Kompleksi ve Telafisi kapsamında Zeno karakterinde kendini zayıf, beceriksiz, pısrık görmesinden, devamlı başkalarıyla kıyaslayıp onlara benzemeye çalışması belirgin şekilde Aşağılık Kompleksi'ne işaret etmektedir. Ruhsal durumunu dengelemek adına da telafi yoluna giden karakter bunu zaman zaman babası, kayınpederi, iş ortağı Guido zaman zaman da karısı üzerinden yapar. Onların açıklarını ve kusurlarını eleştirerek bunu sağlamaya çalışır. Son olarak Sigmund Freud'a dönüş olarak nitelendirilen Jacques Lacan'ın yönteminde de Oidipal çatışma içinde bir karakter olarak Zeno karşımıza çıkmaktadır. Bu çatışmanın aşılması bağlamında istemeden de olsa babayla özdeşleşme durumu vardır.

Psikanalitik edebiyat eleştirisi kapsamında bakıldığında psikolojinin, sosyal bilimlerin hemen her alanındaki etkileri oldukça açıktır. Kuşkusuz insan hayatını merkezine koyan edebiyatta bu etkileri görmek gayet olağandır. Roman karakterlerinin yazarları gerek kendinden izler taşıyan gerekse topluma, insanlığa faydalı olmak adına yarattıkları karakterlerde okuyucuya o karakterin ruhsal portresiyle ilgili bazı ipuçları da bırakmaktadır. Yazar Svevo ise kendi yaşamından unsurların, çokkültürlülüğün etkilerinin içine yerleştirildiği ve psikanalitik tekniklerin inceliklerle kullanılıp önceki iki romanına göre ruhsalimsel çözümlemenin en uç noktasına hatta bireyin yaşamından çıkıp varoluşa kadar uzandığı *Zeno'nun Bilinci* romanıyla bu izleri okuyucuya çok ustaca vermiştir. Bu ustalığını cümlelerinde açık bir şekilde dile getirmektedir: "...*Bu denli büyük bir yenilik karşısında psikanaliz uzmanlarının bile ağız açık kalacak.*" (Svevo, 1966: 686). Aslında makalede de Svevo'nun okuyucuya sunduğu bu ipuçlarını takip ederek, bahsi geçen bu hipotezlerin, kuramların ve komplekslerin metin içindeki belirtilerini bulmak kaldı. Kısacası roman boyunca, Zeno karakteri aracılığıyla, çocukluktan gelen tüm bu komplekslerin, insanın bütün yaşamını nasıl etkileyebileceğine tanıklık etmek mümkün oldu. Hatta bu tanıklık, yaşamın kendisini varoluşsal bir problem ve tedavisi mümkün olmayan bir hastalık olarak görmeye kadar vardı. Bunu, roman kahramanı Zeno şu cümlelerle kendi dile getirmektedir: "*Gerçi yaşam biraz hastalığa benziyor benzemesine; nöbetleri, ayılmaları, kendine göre bir seyri var, bir günlük iyileşmeleri, kötüleşmeleri var; öteki hastalıklardan ayrı olarak, her zaman ölümcül. Tedavisi yok. Böyle bir şey bedenimizdeki delikleri yara sancı tıkamaya benzer; tedavi olduk derken boğulup ölürüz.*" (Svevo, 2012: 484).

Sonuç olarak, insan ruhuna dokunan edebiyata psikanalitik açıdan bakmak, ne kadar da doğru gözükmektedir. Zaten yazar Svevo'da karakterlerini kendi iç dünyasından ve ruhsal çözümlemesinden var etmiştir. Svevo'nun; "*Psikanalitik tedavi deneyiminden, Zeno Cosini var oldu.*" (Svevo, 1966: 857) sözleri de bunu kanıtlar niteliktedir. Svevo'nun diğer karakterleri gibi Zeno karakteri de günlük hayatta sıklıkla karşılaşılabilecek biridir. Svevo aslında okuyucuya modern çağın içinden biri olan Zeno karakteri aracılığıyla, tüm insanoğlunun varoluştan beri getirmiş olduğu bazı sorunlarına ışık tutma imkanı vermektedir.

Kaynaklar

- ADASAL, R. (1980). *Normal ve Anormal Açından Psikososyal Yönleriyle Kişilik ve Karakter Portreleri*. İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- ADLER, A. (1956). *The Individual Psychology*. London: HarperTorchbooks.
- ADLER, A. (2011). *Social Interest: A Challenge to Mankind*. Washington: Alfred Adler Institute.
- ADLER, A. (2013). *İnsanı Tanıma Sanatı*. (Çev.: Kamuran Şipal), İstanbul: Say Yayınları.
- ARA, A. ve MAGRIS, C. (1987). *Trieste: Un'identita di frontiera*. Torino: Edinuadi.
- ARDOLINO, F. ve DRUET, A. C. (2005). "La Psychanalyse Racontee par Italo Svevo". *ERES*, C. 6, S. 6, 75-85.
- ATAMAN, V. (2005). *Varolmanın Acısı Schopenhauer Felsefesine Giriş*. İstanbul: Donkişot Yayınları.
- ATLI, F. (2012). "Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi". *Turkish Studies*, C. 7, S. 3, 257-273.
- AYDINALP, E. B. (2020). "Orhan Pamuk'un Kırmızı Saçlı Kadın Adlı Eserinde Baba/Oğul İkilemi". *International Journal of Filologia*, C. 3, S. 4, 204-215.
- AYDOG, S. (2019). "Lacanyen Yaklaşımında Cinsiyetlenme ve Histeri Nevrozu". *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, C. 7, S. 1, 20-40.
- AYTEKİN, H. ve AYTEKİN, T. (2023). "Alfred Adler'in Bireysel Psikoloji Kuramı ve Temel İlkeleri". *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication*, C. 5, S. 1, 40-47.
- BALDI, G. (1994). *Dal testo alla storia. Dalla storia al testo*. Torino: Paravia Editore.
- BEHRENS, R. ve SCHWADER, R. (1990). *Italo Svevo: Ein Paradigma der Europäischen Moderne*. Würzburg: Königshausen.
- BRIOSI, S. (1975). *La Critica e Svevo*. Bologna: Cappelli.
- BUDAK, A. (2009). "Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi ve Bir Uygulama Denemesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, S. 1, 13-26.
- CEBECİ, O. (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- CHARLEMONT, A. (1963). *L'Eroe nella Trilogia Sveviana*. Brasile: Bello Horizonte.
- CONTINI, G. (1968). *Letteratura dell'Italia Unita 1861*. Firenze: Sansoni Editore.
- CONTINI, G. (1992). *La Letteratura Italiana Otto-Novecento*. Milano: Rizzoli Libri.
- ÇELİK, S. (2020). Psikanalitik Bir Yaklaşımla Kırmızı Saçlı Kadın. *Balkan Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 2, S. 1, 113-139.
- DEMİRÖZER, S. (2019). *Italo Svevo'nun La Coscienza di Zeno Romanındaki Zeno Cosini Karakterinin Psikanalitik Okuması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DERHEM, E. G. (2023). "Yusuf Atılğan'ın Öykülerinde İmgesel Hayaller Simgesel Gerçekler". *Söylem Filoloji Dergisi*, C. 8, S. 2, 455-464.
- EAGLETON, T. (1999). *Edebiyat Kuramı*. (Çev.: Tuncay Birkan), İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.
- EMRE, İ. (2006). *Edebiyat ve Psikoloji*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- ERGÜN, N. (2011). "Ölü Bir Deniz Romanına Psikanalitik Bir Yaklaşım". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 1, 119-139.
- ERYILMAZ, A. B. (2019). *A Psychoanalytic Approach to Female Identity in James Joyce's Eveline and John Steinbeck's Chrysanthemums*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FEIST, J. vd. (2018). *Theories of Personality*. London: McGraw Hill International Editions.

- FREUD, S. (1993). *Cinsiyet Üzerine*. (Çev.: A. Avni Öneş), İstanbul: Say Yayınları.
- FREUD, S. (1994). *Psikanaliz Üzerine*. (Çev.: A. Avni Öneş), İstanbul: Say Yayınları.
- FREUD, S. (1998). *Totem ve Tabu*. (Çev.: Selçuk Budak), İstanbul: Öteki Yayınları.
- FREUD, S. (2001a). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*. (Çev.: Doç. Dr. Ali Nahit Babaoğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- FREUD, S. (2001b). *Düşlerin Yorumu*. (Çev.: Dr. Emre Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, S. (2001c). *Histeri Üzerine Çalışmalar*. (Çev.: Dr. Emre Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.
- FREUD, S. (2006). *Cinsellik Üzerine*. (Çev.: Dr. Emre Kapkın), İstanbul: Payel Yayınları.
- GEÇTAN, E. (2014). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- GHIDETTI, E. (1992). *Italo Svevo. La coscienza di un borghese triestino*. Roma: Editori Riuniti.
- GIANOLA, E. (1976). *Storia Letteratura del Novecento in Italia*. Torino: Societa Editrice.
- GÖCEN, G. (2019). "Geçmişten Günümüze Kadın Tasavvurunun İnançla Birlikte Seyri: Freud, Jung ve Fromm'un Kadına Dair İzdüşümleri". *Cumhuriyet Theology Journal*, C. 23, S. 3, 121-141.
- GÜLEÇ, C. (2014). *Psikiyatrinin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- GÜNDAY, M. ve KAÇAR, E. (2022). "Bending the Structure: Jacques Lacan Along the Axis of Structuralism and Poststructuralism". *Felsefe Arkivi*, C. 56, S. 1, 99-112.
- HACIOĞLU, S. (2023). *William Shakespeare'nin "Hamlet" Oyununun Psikanaliz Çerçevesinde: Sigmund Freud, Carl Gustav Jung ve Jacques Lacan Üzerinden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- JUNG, C. G. (1997). *Din ve Psikoloji*. (Çev.: Cengiz Şişman), İstanbul: İnsan Yayınları.
- JUNG, C. G. (2001). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (Çev.: İris Kantemir), İstanbul: Can Yayınları.
- JUNG, C. G. (2012). *Dört Ana Arketip*. (Çev.: Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul: Metis Yayınları.
- JUNG, C. G. (2016). *Analitik Psikoloji Sözlüğü*. (Çev.: Nur Nirven), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- JUNG, C. G. (2017). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (Çev.: İris Kantemir), İstanbul: Can Yayınları.
- KAVUT, S. (2020). "Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 2, 681-699.
- KARABULUT, M. (2022). "Freud ve Jung Işığında Masal ve Psikanaliz". *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, C. 3, S. 26, 756-64.
- KAYA, N. (2015). *Yazma Cesareti*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KORUCU, A. A. (2019). "Freud ve Jung'un Yaklaşımlarıyla Anne Olgusu". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 23, S.1, 133-143.
- LACAN, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. (Çev.: Nilüfer Erdem), İstanbul: Metis Yayınları.
- LACAN, J. (2014). *Baba-nın-Adları*. (Çev.: Murat Erşen), İstanbul: Monokl Yayınları.
- LACAN, J. (2020). *Psikanalizin Temel İlkeleri*. (Çev.: İzmir Mutluhan), İstanbul: Çolpan Yayınevi.
- LACAN, J. (2021). *Sigmund Freud'un Teorisinde ve Psikanalizin Tekniğinde Ben*. (Çev.: Savaş Kılıç), İstanbul: Metis Yayınları.
- LUNETTA, M. (1976). *Invito alla Letteratura di Italo Svevo*. Milano: Mursia.
- LUTI, G. (1961). *Italo Svevo ed Altri Studi sulla Letteratura*. Milano: Lerici Editori.
- LUTI, G. (1976). *Italo Svevo*. Firenze: Il Costoro.
- MAIER, B. (1978). *Italo Svevo*. Milano: Mursia.
- MAXIA, S. (1981). *Svevo e La Prosa del Novecento*. Roma: La Terza.

- MICHALSKA, E. (2022). *La crisi d'identità ne La Coscienza di Zeno di Italo Svevo e ne L'uomo senza qualità di Robert Musil*. Master Thesis, Università di Varsovia Facoltà di Linguistica.
- MINGHELLI, G. (1998). "In the Shadows of the Mammoth: Narratives of Symbolism in La Coscienza di Zeno". *MLN Italian Issue*, C. 109, S. 4, 120.
- MOHAMMEDİ, A. (2023). "A Lacanian Scrutiny of Shakespeare's Sonnets in the Light of Mortality or Eternity". *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, C. 30, S. 8, 1106-1115.
- MORAN, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- NANNI, L. (1974). *Leggere Svevo: Antologia della Critica Sveviana*. Bologna: Zanichelli.
- NEEL, A. F. (1983). *Handbuch der Psychologischen Theorien*. Frankfurt: Verlag.
- PRETOLANI, M. (1986). *Guida alla letteratura di Svevo*. Milano: Arnoldo Mondadori.
- PRICE, S. (2016). *James Joyce and Italo Svevo: The Story of A Friendship*. Ireland: Somerville Press.
- RIFAT, M. (1999). "Masallara Yaklaşım Biçimleri". *Kuram Dergisi*, C. 6, S. 1, 63-68.
- ROSSI, A. (2008). "Svevo y La Conciencia de Zeno". *Acta Poetica*, C. 29, S. 2, 85-99.
- SCHOPENHAUER, A. (2000). *İstencin Özgürlüğü Üzerine*. (Çev.: Mehtap Söyler), Ankara: Öteki Yayınevi.
- SERRİCAN, E. (2015). "Carl Gustav Jung'un Analitik Psikoloji Kuramındaki Arketip Kavramının Edebiyata Yansıması". *International Journal of Social Sciences*, C. 4, S. 4, 1460-1472.
- SOLOMONİ, F. (2012). "Italo Svevo, İtalya'da Bir Orta Avrupalı". *Kitap-lık*, C. 164, S. 6, 11-18.
- SVEVO, I. (1966). *Opera omnia, Vol. III, epistolario*. Milano: Dall'Oglio.
- SVEVO, I. (1968). *Opera omnia, Vol. III, saggi e pagine sparse*. Milano: Dall'Oglio.
- SVEVO, I. (1986). *Scritti su Joyce*. Parma: Pratiche.
- SVEVO, I. (2009). *La Coscienza di Zeno*. Firenze: Giunti Editore.
- SVEVO, I. (2012). *Zeno'nun Bilinci*. (Çev.: Neyyire Gül Işık), İstanbul: Can Yayınları.
- TEZGÖR, H. (2007). "Oğuz Atay'ın "Babam'a Mektup"una Psikanalitik Yaklaşım". *Turkish Studies*, C. 5, S. 4, 1499-1515.
- TİKEN, S. (2009). "Cahit Sıtkı Tarancı'nın Şiirlerindeki Ayna İmgesine Psikanalitik Bir Yaklaşım". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 16, S. 41, 47-60.
- TURA, S. M. (2012). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- UKRAY, M. (2016). *Jung Psikolojisi*. Ankara: Yason.
- USLUCAN, F. ve ASLAN, A. (2023). "Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi Açısından Kar ve İnci Romanı Üzerine Bir Değerlendirme". *Mavi Atlas*, C. 11, S. 1, 208-221.
- WELLEK, R. ve WAMEN, A. (2013). *Edebiyat Teorisi*. (Çev.: Ömer Faruk Huyugüzel), İstanbul: Dergah Yayınları.
- YALNIZUÇANLAR, S. (2010). "Psikolojik Roman". *Hece Dergisi*, C. 5, S. 66, 485-496.
- YÖRÜKEN, T. (2006). *Alfred Adler: Sosyal Roller ve Kişilik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- YÜCEL, T. (2009). *Eleştirisi Kuramları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- YÜKSEL, M. (2003). *Italo Svevo'nun Una Vita, La Senilità ve La Coscienza di Zeno Adlı Eserlerindeki Biçim ve Kapsam Özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.